

Hieronim E. Wyczawski

O warszawskim "Przeglądzie Katolickim"

Studia Theologica Varsaviensia 16/2, 269-279

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O WARSZAWSKIM „PRZEGLĄDZIE KATOLICKIM”

Kiedy w 1863 r. ks. Michał Nowodworski, profesor warszawskiej Akademii Duchownej, przekształcał wychodzący od 1841 r. kwartalnik „Pamiętnik Religijno-moralny” na tygodnik „Przegląd Katolicki”, miał podstawy sądzić, że nowemu piśmie nie zabraknie współpracowników. W zasadzie liczył na własne siły i na współpracę kolegów z Akademii Duchownej, ale też spodziewał się, że skupione już przy „Pamiętniku” grono księży spoza Akademii będzie zasilać swymi artykułami także nowe pismo. W 1863 r. Nowodworski nie mógł przewidzieć, że za 4 lata Akademia przestanie istnieć, a w miarę wymierania jej profesorów „Przegląd” będzie tracił głównych swych autorów, a będzie musiał się oprzeć na współpracy tych właśnie autorów postronnych. Ze tygodnik uniknął wtedy kryzysu, zawdzięcza to mądrej polityce redakcyjnej Nowodworskiego, a po jego wywiezieniu pod koniec 1863 r. do Czardynia w gub. permskiej następnym redaktorów. Redaktorzy „Przeglądu” bowiem ciągle zachęcali księży ze wszystkich diecezji Kongresówki do nadsyłania artykułów do wydawanego tygodnika. Na skutek tej propagandy raz po raz jawili się nowi autorzy i to nawet z diecezji, leżących poza Królestwem, z łucko-żytomierskiej, mohylewskiej, wileńskiej, żmudzkiej. I chociaż brakło niebawem akademickiego zespołu autorów, „Przegląd” dalej istniał i nadal się rozwijał.

W pomysł ks. Nowodworskiego „Przegląd Katolicki” miał nie tylko zastąpić zastąpić rzadko wychodzący, bo tylko 4 razy w roku, „Pamiętnik Religijno-Moralny”, ale także go rozwinąć i rozszerzyć. Po prostu miał się stać poprzez bogactwo treści i znacznie większą częstotliwość ukazywania się (co tydzień) wszechstronnym informatorem o sprawach religijnych tak dla duchowieństwa, jak i dla oświeconych czytelników świeckich. Toteż tak był redagowany, by mógł zainteresować i tych ostatnich. Redakcja chętnie widziała i również drukowała artykuły, pisane przez świeckich autorów, jednakże tych ostatnich nigdy nie zdobyła wielu pozyskać.

Co składało się na treść „Przeglądu Katolickiego”? Na pierwszym miejscu szły artykuły, niekiedy i dłuższe rozprawy, z różnych dziedzin teologii, pisane oczywiście w sposób przystępny i zrozumiały również przez czytelnika świeckiego. Od czasu do czasu zamieszczano w „Przeglądzie” listy pasterskie biskupów z Królestwa i Cesarstwa, a później i z Galicji (Bilczewskiego, Pelczara), te zwłaszcza, które poruszały zagadnienia społeczne lub głębiej ujmowały problemy religijne. Następnie dawano obszerne informacje o stosunkach kościelnych w różnych państwach i o stanie misji katolickich. Dużo pisano o wydarzeniach kościelnych w poszczególnych diecezjach w Kongresówce, chętnie też zamieszczano tego rodzaju sprawozdania, nadsyłane przez księży z diecezji w Cesarstwie. Osobno omawiano bieżącą literaturę, zagraniczną i krajową, o tematyce teologicznej, filozoficznej, społecznej. Mankamentem redakcyjnym tygodnika był druk długich artykułów w kilku, a niekiedy w kilkunastu kolejnych numerach tygodnika, i to

nie zawsze bezpośrednio po sobie następujących. Praktykę tę stosowały wówczas powszechnie i inne pisma. Tylko część autorów podpisywała swe artykuły pełnym imieniem i nazwiskiem, większość sygnowała je kryptonimami, zamieszczając bądź początkowe litery imienia i nazwiska, bądź z dodatkiem „ks.” względnie „x.”. Nastęcza to dziś niemało trudności przy identyfikacji wielu autorów, zwłaszcza że te same początkowe litery imienia i nazwiska miało współcześnie po kilku księży.

Autorów piszących do „Przeglądu” można podzielić na trzy grupy. Na 1) autorów, zamieszczających artykuły popularno-naukowe, 2) publicystów, piszących artykuły informacyjne na różne aktualne tematy, 3) sprawozdawców przejawów życia kościelnego w kraju. Rzecz zrozumiała, że niejednen publicysta próbował niekiedy pióra również w zakresie popularno-naukowym, a ten i ów teolog jął się czasami i publicystyki.

W miarę wymierania autorów, rekrutujących się spośród profesorów zniesionej w 1867 r. Akademii Duchownej, ich miejsce zajmowali wykształceni przez nich uczniowie, zajmujący stanowiska wykładowców w Seminarjach Duchownych lub pracujący w duszpasterstwie, następnie profesorowie istniejącej w dalszym ciągu petersburskiej Akademii Duchownej i kształceni tam księża oraz zwykli proboszczowie i wikariusze, którzy nie kończyli żadnej akademii, a mieli za sobą jedynie kurs teologii w Seminarium Duchownym, lecz poprzez prywatną lekturę dokształcili się w tej czy w innej dziedzinie teologicznej. Tych ostatnich była spora liczba. Dla przykładu warto wymienić ks. Stefana Stuczniaka z diecezji kieleckiej.

Ks. Józef Stuczeń, urodzony 30 VIII 1850 r. w Sadowiu k. Zawiercia, syn Jana i Marianny Gnat, uczył się w szkołach w Mierzęcinie i Siewierzu, następnie w latach 1865—1868 w progimnazjum w Częstochowie. W 1868 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Kielcach, gdzie po ukończeniu teologii otrzymał w 1873 r. święcenia kapłańskie. Był wikarym w Staromieściu k. Lelowa i w Małogoszczy, a w 1884 r. otrzymał probostwo we Wrocieryżu, na którym to stanowisku pozostał do śmierci. Zmarł 19 XI 1928 r.¹ Interesowała go lokalna historia Kościoła i z tego przeważnie zakresu publikował od czasu do czasu artykuły w „Przeglądzie Katolickim”, mające do dziś pewną wartość naukową. Były one następujące:

1. *Ze starych inwentarzy kościelnych*, PKat 30 (1892) nr 38 s. 597—602.
2. *Dwa obrazy w Lelowie*, tamże 30 (1892) nr 45 s. 709—711.
3. *Resztki tryptyka w Rakoszynie*, tamże, 30 (1892) nr 51 s. 805—807.
4. *Z metryk i inwentarzy kościelnych*, tamże, 31 (1893) nr 39 s. 614—617.
5. *Jeszcze kilka szczegółów z inwentarzy kościelnych*, tamże, 32 (1894) nr 1 s. 8—10.
6. *Ślad synodu kurzelowskiego*, tamże, 32 (1894) nr 3 s. 33—37.
7. *Parafia małogoska i jej ostatni proboszcz śp. ks. prałat Bieroński*, tamże, 37 (1899) nr 19 s. 296—297; nr 21 s. 328—330; nr 22 s. 345—346.
8. *Kilka słów o Józefie Benedyckie Grodzickim kanoniku krakowskim*, tamże, 37 (1899) nr 52 s. 818—819.
9. *Słótko o Janie Ciepiewskim plebanie Lubczy koło Pilzna w XVI wieku. Przyczynek do dziejów reformacji w Polsce*, tamże, 38 (1900) nr 46 s. 725—726.

¹ Arch. Diec. w Kielcach: Acta kons., sygn. 802 s. 994; sygn. XS s. 549. — Schematyzmy Diec. Kielecko-Krakowskiej na lata 1873, 1874, 1877, 1878; Schematyzmy Diec. Kieleckiej na lata 1884, 1885, 1913, 1916.

10. *Kilka szczegółów o Janie z Buska proboszczu małogoskim w drugiej połowie XIV wieku*, tamże, 39 (1901) nr 44 s. 694—696.

11. Rec.: M. Rawita-Witkowski, *Kłodawa i jej okolice pod względem historyczno-ludoznawczym*, Warszawa 1905, tamże, 43 (1905) nr 3 s. 47—48.

12. *Słowo o świętej relikwii (...) Najśw. Marii Panny (Z okazji wystawy mariańskiej w Warszawie)*, tamże, 43 (1905) nr 18 s. 271—273; nr 19 s. 288—290.

13. *Jubileusz 50-letni kapłaństwa ks. Kajetana Świderskiego*, tamże, 43 (1905) nr 31 s. 481—485.

14. *Dalsze przyczynki do tradycji o katolickich przekonaniach cesarza Aleksandra*, tamże, 44 (1906) nr 36 s. 552.

Ks. Stuczeń ogłosił ponadto 3 artykuły w innych czasopismach, a jedną pracę wydał w formie druku zwartej.² Wartość prac Stucznia polegała na tym, że opierał je na materiałach źródłowych, głównie rękopiśmiennych, choć pod względem metodycznym nie stały one zbyt wysoko. Twórczość Stucznia jest próbą naukową o piśmiennictwa w „Przeglądzie Katolickim” autorów najmniej do tego przygotowanych. Jeżeli więc tak się miała rzecz z słabszymi naukowymi współpracownikami „Przeglądu”, to znacznie wyżej stały artykuły autorów, mających za sobą wykształcenie akademickie i zajmujących się teologią zawodowo w seminariach duchownych. Niektórzy z nich jak ks. Antoni Brycki czyński z diecezji pibckiej czy ks. Władysław Siarkowski z diecezji kieleckiej zostawali nawet członkami Komisji krakowskiej Akademii Umiejętności.

Pokażną grupę w „Przeglądzie” stanowili tzw. publicyści, ogłaszający artykuły na najrozmaitsze aktualne tematy, przy tym podejmujący polemikę z niezgodnymi z nauką kościelną tezami, zawartymi w książkach czy artykułach, oraz piszący krytyki. Wybrałem z nich dla przykładu znowu jednego pisarza, należącego do najbardziej płodnych, publicystę o dużych ambicjach, uprawiającego z predylekcją polemikę i krytykę, ks. Ignacego Charszewskiego z diecezji płockiej, występującego najczęściej pod kryptonimem: Ks. I. Ch. albo pod pseudonimami: Chariks, Don Inigo, Ks. Dziecioł, Ks. Kolski, Lojola, Żegota.

Ks. Ignacy Charszewski urodził się 22 VI 1869 r. w Kole n. Wartą. Do gimnazjum uczęszczał w Płocku i tam wstąpił do Seminarium Duchownego. Po ukończeniu kursu teologii w Płocku i w Akademii Duchownej w Petersburgu otrzymał w 1894 r. święcenia kapłańskie. Po wikariatach w Wyszogrodzie, Pułtusku, znowu w Wyszogrodzie i w katedrze płockiej przeniósł się w 1900 r. do Warszawy, aby znaleźć szersze pole do pracy publicystycznej, do której od młodości się palił. Tu otrzymał wikariat w parafii NMP na Nowym Mieście przy proboszczu Leonie Jungowskim. Jednakże już w 1901 r. wrócił na wikariat do katedry płockiej, a w 1902 r. został rektorem poreformackiego kościoła

² Ich tytuły: 1) *Korespondencja z powiatu będzińskiego w sprawie stopek ludzkich na kamieniach*, Prz. bibl.-archeolog. 2 (1881) s. 180; 2) *Kilka przyczynków do Historii klasztoru Ordinis Praemonstratensium w Krzyżanowicach*, KT 1 (1902) z. 1/2 s. 98—113; z. 3/4 s. 59—70; 3) *Krótką historia obrazu Matki Boskiej łaskami stynącej we Wrocieryżu jędrzejowskiego dekanatu diecezji kieleckiej (...)*, Kielce 1904, Druk „Mariawity” 16° ss. 38, II; 4) *Z pamiętnika ks. Józefa Sadowskiego*, KT 6 (1907) z. 1/4 s. 352—358.

w Żurominie. W 1905 r. przeniósł się na probostwo w Trzepowie k. Płocka, a w 1912 r. na takież stanowisko w Szpetalu k. Włocławka. W 1925 r. na skutek korektury granic między diecezją płocką i włocławską znalazł się w diecezji włocławskiej. W 1932 r. wrócił do diecezji macierzystej i otrzymał probostwo w Dobrzyniu nad Drwęcą. Zmarł 14 IV 1940 r. w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu.³

W „Przeglądzie Katolickim” ogłosił Charszewski w latach 1897—1909 aż 130 różnych artykułów. Po 1909 r. przestał pisywać do „Przeglądu” a pisane przezeń w dalszym ciągu artykuły umieszczał w innych czasopismach oraz począł publikować prace w postaci osobnych broszur, a niekiedy nawet pokaźnych objętościowo książek. Zestaw ogłoszonych przez Charszewskiego w „Przeglądzie” artykułów jest następujący:

1. *Notatki z prasy periodycznej*, PKat 35 (1897) nr 40 s. 634—635.
2. *Notatki z prasy periodycznej*, tamże, 35 (1897) nr 43 s. 677—681.
3. *Notatki z prasy periodycznej*, tamże, 35 (1897) nr 46 s. 727—730.
4. *Taceat de Achille, qui non est Homerus*, tamże, 36 (1898) nr 7 s. 105—107.
5. *Odpowiedź na „Rzym” Zoli*, tamże, 36 (1898) nr 13 s. 207—208.
6. *Sic itur ad astra!*, tamże, 36 (1898) nr 24 s. 379—381.
7. *Jubileusz księdza prałata Bonawentury Grabowskiego*, tamże, 36 (1898) nr 33 s. 520—522; nr 34 s. 539—540.
8. *Odgrzewanie starych błędów*, tamże, 36 (1898) nr 36 s. 566—568; nr 37 s. 582—584.
9. *Szarganie wielkich słów*, tamże, 36 (1898) nr 40 s. 632.
10. *Kronika kościelna wewnętrzna. Płock*, tamże, 36 (1898) nr 40 s. 633—634.
11. *Miraże przyszłości*, tamże, 36 (1898) nr 41 s. 648—650.
12. Rec.: F. Eger, *Elżbieta Seton. Obraz dzielnej niewiasty skreślony według dzieła pani de Barberey*, Warszawa 1898, tamże, 36 (1898) nr 45 s. 719—720.
13. *Nad przepaścią zwątpienia czy głębiami bytu?*, tamże, 37 (1899) nr 7 s. 104—106; nr 8 s. 119—121.
14. *Facta loquntur*, tamże, 37 (1899) nr 10 s. 152—155, nr 11 s. 168—170.
15. *Gorliwości sporo, nauki za mało*, tamże, 37 (1899) nr 17 s. 264—265.
16. Rec.: Ks. A. Margoński, *Mario, bądź uwielbiona w świętym miesiącu maju czyli nabożeństwa majowe do użytku kapłanów i wiernych*, Warszawa 1898, tamże, 37 (1899) nr 19 s. 287—288.
17. *Prof. Henryk Struve o ks. Fr. Krupińskim jako filozofie*, tamże, 37 (1899) nr 19 s. 298—300; nr 20 s. 313—316.
18. Rec.: F. Cannes, *Blagostawiony Nunzio Sulprizio wzór i patron czeladzi katolickiej* (tłum. z franc. Konstancja B.), Płock 1899, tamże, 37 (1899) nr 23 s. 363.
19. *Kronika kościelna wewnętrzna. Płock*, tamże, 37 (1899) nr 30 s. 471—478.
20. Rec.: W. Załuski, *Blagostawiona Jolenta albo Helena księżna i patronka Wielkopolski*, Warszawa 1899, tamże, 37 (1899) nr 30 s. 480.
21. Rec.: Ks. Bogusław, *Droga odrodzenia na duchu czyli trzydniowe rekolekcje*, Warszawa 1897, tamże, 37 (1899) nr 32 s. 512.
22. *Geniusz, talent, świętość*, tamże, 37 (1899) nr 36 s. 566—567; nr 37 s. 582—584; nr 38 s. 602—604; nr 39 s. 614—615; nr 40 s. 630—632; nr 41

³ Charszewski Ignacy. W: PEK, t. 5/6 s. 416; W. Jezusek, Ks. Kan. Ignacy Charszewski, MPP 40 (1951) nr 9/12 s. 143—150.

- s. 648—649; nr 43 s. 678—679; nr 45 s. 708—710; nr 46 s. 728—729; nr 47 s. 742—743; nr 48 s. 754—756; nr 49 s. 772—774; nr 50 s. 789—791; nr 51 s. 805—807.
23. *Odślonięcie obrazu Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w kościele katedralnym (w Płocku)*, tamże, 37 (1899) nr 47 s. 748—749.
24. Rec.: Ks. I. Lasocki, *Słowo o uregulowaniu stosunku ziemian do swej służby (...)*, Płock 1899, tamże, 37 (1899) nr 41 s. 656.
25. *Kronika kościelna wewnętrzna. Z Sejn*, tamże, 38 (1900) nr 4 s. 58—59.
26. *Powrotna fala*, tamże, 38 (1900) nr 5 s. 74—77; nr 6 s. 86—90.
27. *Czy katolik jest chrześcijaninem?*, tamże, 38 (1900) nr 14 s. 218—219.
28. Rec.: Ks. J. D., *Ze skarbnicy wiedzy teologicznej (...)*, Warszawa 1899, tamże, 38 (1900) nr 21 s. 335—336; nr 22 s. 351—352.
29. Rec.: Ks. L. M., *Pokarm czy trucizna? Rzecz o wpływie złych książek (...)*, Płock 1900, tamże 38 (1900) nr 26 s. 416.
30. *Sp. ks. Dionizy Sikorski. Zmiany w naszej katedrze. Procesje Bożego Ciała. Z fary*, tamże, 38 (1900) nr 32 s. 509.
31. *Signum temporis*, tamże, 38 (1900) nr 34 s. 538—540; nr 35 s. 554—555.
32. *Pożar na Jasnej Górze*, tamże, 38 (1900) nr 34 s. 540—541.
33. „*Łażnia*” *wedle pewnego dziennika — „więcej warta aniżeli zbawienie wieczne*”, tamże, 38 (1900) nr 40 s. 633—634.
34. *Sprawy religijne i kościelne w „Encyklopedii Powszechnej” S. Orgelbranda*, tamże, 38 (1900) nr 46 s. 726—728.
35. Rec.: Ks. A. Brykczyński, *Rok chrześcijański przez myśli i zdania z listów św. Franciszka Salezego wyjęte uświetlony*. Zebrał (...), Warszawa 1900, tamże, 38 (1900) nr 45 s. 720.
36. *Święty Stanisław Kostka (1550—1568)*. Rostkowo-Rzym, tamże, 38 (1900) nr 47 s. 739—741.
37. Rec.: Ks. St. B., *Złota pamiątka chrześcijaństwa na ostatni dzień wieku XIX i pierwszy XX*, Warszawa 1901, tamże 38 (1900) nr 50 s. 800.
38. Rec.: Z. Gloger, *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni*, Warszawa 1900, tamże, 39 (1901) nr 1 s. 15—16.
39. *Bąki reporterskie*, tamże, 39 (1901) nr 3 s. 42.
40. *Na etapie*, tamże, 39 (1901) nr 5 s. 74—76; nr 6 s. 90—91.
41. Rec.: *Konkordancja czyli miejsca z Pisma św. wedle tłumaczenia J. Wujka T. J. zebrał (...)* x. J. Zieliński, Toruń 1900, tamże, 39 (1901) nr 16 s. 255—256.
42. *Młodzieńcza zarozumiałość*, tamże, 39 (1901) nr 17 s. 268.
43. Rec.: Ks. F. Kuligowski, *Nabożeństwo majowe*, Płock 1901, tamże, 39 (1901) nr 17 s. 271—272.
44. Rec.: *W drogę do Skępego czyli śpiewniczek (...)*. Zebrał ks. F. Bor-nik, Płock 1901, tamże, 39 (1901) nr 20 s. 320.
45. Rec.: Ks. K. Siedlecki, *Życie eucharystyczne N. Marii Matki Boskiej Eucharystii*, Kraków 1900, tamże, 39 (1901) nr 21 s. 335—336.
46. „*W Jego ślady*”, tamże, 39 (1901) nr 23 s. 359—362.
47. *Święty Paweł*, tamże, 39 (1901) nr 24 s. 376—377.
48. *Panowie „postępowcy” zaczynają Pismem św. wojować*, tamże, 39 (1901) nr 36 s. 575—576; nr 37 s. 591—592.
49. *Bankructwo rozumu*, tamże, 39 (1901) nr 31 s. 486—488.
50. Rec.: Ks. T. Kowalewski, *Katechizm rzymsko-katolicki więk-szy dla użytku szkolnego i domowego (...)*, Warszawa 1900, tamże, 39 (1901) nr 36 s. 575—576; nr 37 s. 591—592.

51. *Poeta — publicystą czyli armata na Parnasie*, tamże, 39 (1901) nr 38 s. 603—606.
52. *Katolicyzm i kultura nowoczesna*, tamże, 39 (1901) nr 40 s. 633—635.
53. Rec.: Ks. M. Weiss, *Kościół parafialny świętej Trójcy w Kobyłce pod Warszawą*, Warszawa 1901, tamże, 39 (1901) nr 41 s. 656.
54. Rec.: J. Kucharzewski, *Początki prawa małżeńskiego*, Warszawa 1901, tamże, 39 (1901) nr 43 s. 688; nr 44 s. 703—704.
55. *Pocziwy diabeł*, tamże, 39 (1901) nr 46 s. 727—729.
56. Rec.: Ks. S. Adamski, *O zasłudze wiary. Studium filozoficzne*, Warszawa 1901, tamże, 39 (1901) nr 48 s. 767—768.
57. *Festina lente*, tamże, 39 (1901) nr 51 s. 810—811.
58. *Bluźnierca czy katolik?*, tamże, 39 (1901) nr 52 s. 826—829.
59. Rec.: *Swit. Kalendarz F. Czerwińskiego na rok zwyczajny 1902*, tamże, 39 (1901) nr 52 s. 832.
60. *Karygodne lekceważenie czy nieuctwo?*, tamże, 40 (1902) nr 1 s. 8—9.
61. *Pozytywizm i katolicyzm wobec modernizmu*, tamże, 40 (1902) nr 2 s. 25—27.
62. Rec.: Ks. P. Burawski, *O początku świata, jego końcu i o sądzie ostatecznym*, Płock 1902, tamże, 40 (1902) nr 5 s. 63—64.
63. Rec.: *Encyklopedia kościelna*, T. 25, tamże, 40 (1902) nr 18 s. 282—284.
64. *Zachowawczość i postęp*, tamże, 40 (1902) nr 22 s. 347—349; nr 23 s. 361—364.
65. *Pszennica i kąkol*, tamże, 40 (1902) nr 32 s. 504—505.
66. Rec.: Ks. K. Siedlecki, *Przewodnik do miejsc świętych*, Częstochowa 1902, tamże, 40 (1902) nr 32 s. 511—512.
67. *Et haec facienda et illa non omittenda*, tamże, 40 (1902) nr 33 s. 520—521.
68. Rec.: Ks. J. Rokoszny, *Święte pamiątki Sandomierza*, Warszawa 1902, tamże, 40 (1902) nr 33 s. 527.
69. *„Głos” nawrócony czyli groch z kapustą*, tamże, 40 (1902) nr 35 s. 552—554.
70. Rec.: *Dar Boży czyli nauka chrześcijańska do zrozumienia wszystkich podana*, Warszawa 1902, tamże, 40 (1902) nr 35 s. 559—560.
71. *„Liga szczerości”*, tamże, 40 (1902) nr 37 s. 586—588.
72. *Katedra w Płocku*, tamże, 40 (1902) nr 39 s. 620—622.
73. *Usypiacze*, tamże, 40 (1902) nr 40 s. 634—636; nr 41 s. 647—648.
74. *Ostatnie słowa Siemiradzkiego*, tamże, 40 (1902) nr 41 s. 648.
75. *„Głos” odwrócony czyli kapusta z grochem*, tamże, 40 (1902) nr 41 s. 650—651.
76. *Asymilacja i syonizm*, tamże, 40 (1902) nr 42 s. 667—668; nr 43 s. 681—682.
77. Rec.: Ks. T. Młodzianowski, *Cztery kazania adwentowe o grzechu, przejrzone i w katedrze płockiej wypowiedziane przez ks. A. Syskiego*, Płock 1902, tamże, 40 (1902) nr 44 s. 704.
78. *Błogosławieństwo Ojca św. Leona XIII-go dla Deotymy*, tamże, 40 (1902) nr 45 s. 714—715.
79. *Pegaz na usługach nauki*, tamże, 40 (1902) nr 45 s. 716—717.
80. Rec.: J. A. Keller, *Księgi przykładów. Roczniki Mariańskie czyli 188 cudownych zdarzeń (...) za przyczyną N. Marii P. (...)*, przerobił i pomnożył X. P. S[awicki], t. 1—2. Warszawa 1902, tamże, 40 (1902) nr 46 s. 735—736.

81. *Logika „wolnomyślna” w sprawie prześladowań Kościoła we Francji*, tamże, 40 (1902) nr 49 s. 777—778.
82. Rec.: Ks. S. Figielski, *Kto cię stworzył?*, Płock 1902. — *Na co cię Pan Bóg stworzył?*, Płock 1902. — *Jak żyć, aby się zbawić*, Płock 1902, tamże, 40 (1902) nr 51 s. 815—816.
83. *Parę sprostowań*, tamże, 42 (1904) nr 3 s. 43.
84. Rec.: *Czytania katolickie*, Warszawa 1903, tamże, 42 (1904) nr 7 s. 112.
85. *Erudycja teologiczna pań z „Głosu”*, tamże, 42 (1904) nr 9 s. 138—139; nr 10 s. 154—156; nr 12 s. 186—187; nr 13 s. 203—204.
86. Rec.: Ks. A. Kassyanowicz, *Podróż lądem i morzem do Jerozolimy i innych miejsc świętych Palestyny*, Warszawa 1904, tamże, 42 (1904) nr 22 s. 352.
87. Rec.: *Encyklopedia kościelna*, t. 27, tamże, 42 (1904) nr 43 s. 680—684.
88. Rec.: Ks. F. Kuligowski, *Nowenna do ś. Stanisława Kostki z dodaniem życiorysu Świętego*, Płock 1904, tamże, 42 (1904) nr 49 s. 783—784; nr 51 s. 815—816.
89. *Pocztówki wigilijne*, tamże, 42 (1904) nr 52 s. 824.
90. Rec.: J. Łada, *Sweet Boy. Trzy nowele*, Lwów 1904, tamże, 42 (1904) nr 52 s. 831—832; 43 (1905) nr 1 s. 15—16.
91. *Idea postu w świetle wypadków współczesnych*, tamże, 43 (1905) nr 11 s. 146—147.
92. Rec.: Ks. S. Kuczyński, *Najświętsza Panna z Lourdes*, Warszawa 1905, tamże, 43 (1905) nr 11 s. 156.
93. *Śp. ks. Antoni Borkowski*, tamże 43 (1905) nr 4 s. 371—374; nr 25 s. 388—390.
94. *Czy istnieje Kościół „chrześcijański”?*, tamże, 43 (1905) nr 29 s. 449—452.
95. *Z wycieczki na Jasną Górę*, tamże, 43 (1905) nr 39 s. 609—612.
96. *Księża a laicy wobec wyborów*, tamże, 44 (1906) nr 11 s. 152—153.
97. *Legenda o bezinteresowności „Mariawitów”*, tamże, 44 (1906) nr 11 s. 153—154.
98. *Dialektyka adwokacka w „Gazecie Polskiej”*, tamże, 44 (1906) nr 13 s. 186—187.
99. *Powitanie „Mazura”*, tamże, 44 (1906) nr 13 s. 187—188.
100. „Za” i „Przeciw” *wybijaniu księży do Dumy*, tamże, 44 (1906) nr 15 s. 217.
101. *Balamuctwo o „Balamuctwach”*, tamże, 44 (1906) nr 15 s. 217—218.
102. *Nieroztropna walka z „nieroztropną” agitacją przedwyborczą*, tamże, 44 (1906) nr 16 s. 235—236; nr 17 s. 251—252.
103. Rec.: Ks. Prawdzic, *Lud a duchowieństwo*, Warszawa 1906, tamże, 44 (1906) nr 17 s. 255—256.
104. Rec.: Ks. K. Antoniewicz, *Kazania o Matce Boskiej oraz nauki majowe* (wyd. przejrz. i popr.), Warszawa 1905, tamże, 44 (1906) nr 21 s. 303—304.
105. *Utopijne projekty*, tamże, 44 (1906) nr 21 s. 312—313.
106. *Pseudomariawityzm w szponach mocy ciemnych*, tamże, 44 (1906) nr 21 s. 315; nr 22 s. 328.
107. *W sprawie elementarza w stosunku do mankietnictwa*, tamże, 44 (1906) nr 22 s. 330—331.
108. Rec.: Ks. F. Sznarbachowski, *Nieco o kapłaństwie*, Warszawa 1906, tamże, 44 (1906) nr 26 s. 400; nr 27 s. 415—416.

109. *Kronika kościelna wewnętrzna. Jeżewo*, tamże, 44 (1906) nr 36 s. 555—556.
110. Rec.: A. Barmarein, *Kacerska sekta mankietników, jej początek i odstępstwo od Kościoła*, Warszawa 1906, tamże, 44 (1906) nr 36 s. 559—560.
111. Rec.: *Miesięcznik pasterski płocki*, tamże, 44 (1906) nr 37 s. 576.
112. *Objawienie prawa miłości bliźniego przez naukę*, tamże, 44 (1906) nr 40 s. 609—612.
113. *Dialog polemiczny o tolerancji religijnej* (Rzecz dzieje się w jednym z miast prowincjalnych), tamże 44 (1906) nr 41 s. 628—631; nr 42 s. 645—648; nr 44 s. 678—680; nr 45 s. 696—698; nr 46 s. 709—711; nr 48 s. 741—742; nr 50 s. 774—775; nr 52 s. 808—809.
114. *W sprawie ustalenia nomenklatury nowej sekty religijnej polskiej*, tamże 44 (1906) nr 41 s. 636—637.
115. *Chłopski ruch radykalny*, tamże, 44 (1906) nr 42 s. 652—653; nr 43 s. 669—670; nr 44 s. 681—682.
116. *Odpowiedź na kilka pytań ks. Józefa Dawnego*, tamże, 44 (1906) nr 50 s. 777—779; nr 52 s. 811—813.
117. *W odpowiedzi na „List otwarty” ks. K. Majewskiego*, tamże, 45 (1907) nr 2 s. 25—27.
118. *Gorliwość a gorliwość*, tamże, 45 (1907) nr 15 s. 232—234.
119. *W sprawie programu przyszłego zjazdu pisarzy katolickich w Warszawie*, tamże, 45 (1907) nr 17 s. 261—264; nr 19 s. 297—299; nr 20 s. 315—317; nr 21 s. 326—328.
120. *Kościół a Polska Macierz Szkolna*, tamże, 45 (1907) nr 20 s. 317—318; nr 21 s. 328—330.
121. *Inkwizycja postępowo-bezwyznaniowa*, tamże, 45 (1907) nr 21 s. 330—331.
122. „Gazeta Polska” w samotrasku, tamże, 45 (1907) nr 26 s. 408—409.
123. *W sprawie o „potwarz” w druku*, tamże, 45 (1907) nr 26 s. 409—411.
124. *O niektórych wadach, brakach i niedomaganiach w naszej działalności apologetycznej*, tamże, 45 (1907) nr 29 s. 449—452; nr 30 s. 470—473.
125. *Pod znakiem agenta policyjnego*, tamże, 46 (1908) nr 1 s. 5—8.
126. *Przemówienie wypowiedziane podczas nabożeństwa na intencję gazety „Dzień” w wigilię wyjścia pierwszego numeru (...) w kościele Świętego Krzyża w Warszawie przez (...)*, tamże 47 (1909) nr 13 s. 203—206.
127. Rec.: Ks. A. Fridrich, *Historie cudownych obrazów N. Marii Panny w Polsce*, t. 3, Kraków 1908, tamże, 47 (1909) nr 18 s. 287—288.
128. *Mały katechizm Kościoła Rzymsko-Katolickiego opracowany według katechizmu zaleconego przez Ojca św. Piusa X*, tamże, 47 (1909) nr 36 s. 561—563; nr 37 s. 578—580; nr 38 s. 595—597; nr 39 s. 612—613; nr 40 s. 630—632.
129. *W obronie pątek i piątek*, tamże, 47 (1909) nr 39 s. 609—611.
130. Rec.: Ks. F. Kuligowski, *Przewodnik polskiej młodzieży czyli krótkie przemówienia na tle religijnym, społecznym i obyczajowym wypowiedziane w katedrze płockiej przez (...)*, t. 1, Warszawa 1908, tamże, 47 (1909) nr 39 s. 623—624; nr 40 s. 643—644.
- Publicystyczna działalność ks. Charszewskiego nie wyczerpuje się — jak już wspomniano w jego biografii — na artykułach w „Przeglądzie Katolickim”. Pisywał ponadto do „Ateneum Kapłańskiego”, „Biesiady Literackiej”, „Echa Łomżyńskiego”, „Echa Płockiego”, „Hasła Katolic-

kiego", „Homiletyki", „Książki" „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego", „Niw", „Roli", „Słowa Kujawskiego", „Słowa Pomorskiego", „Tygodnika Ilustrowanego", „Wędrowca".⁴ Poza tym ogłaszał artykuły w „Encyklopedii Kościelnej" oraz wydał sporo broszur i kilka obszernych książek.⁵ W rękopisie zaś pozostawił 42 tomy „Pamiętników" z lat 1892—1940, każdy po kilkaset stron drobnego starannego pisma.⁶

Prezentowana wyżej bibliografia artykułów ks. Charszewskiego z „Przeglądu Katolickiego" daje dobry obraz zakresu i poziomu publicystyki w tym tygodniku. Tego typu autorów co Charszewski miał „Przegląd" w okresie od powstania styczniowego do pierwszej wojny światowej znaczną grupę, przy czym Charszewski należał do czołówki obok ks. Antoniego Brykczyńskiego, który pochodził także z diecezji płockiej, ks. Władysława Fudalewskiego i ks. Jana Gajkowskiego z diecezji sandomierskiej, ks. Teofila Matuszewskiego z archidiecezji warszawskiej i pochodzącego z Galicji, a działającego w Warszawie, ks. Jana Gnatowskiego. Toteż czytelnik, szukający w „Przeglądzie" informacji o aktualnych sprawach religijnych, społecznych, kulturalnych, nie mógł się skarżyć na monotonię i znajdował w tygodniku dużo materiału, na podstawie którego mógł kształtować własny światopogląd katolicki.

Trzecia grupa autorów, piszących do „Przeglądu", to sprawozdawcy, rekrutujący się — jak wyżej wspomniano — ze wszystkich diecezji Kongresówki i z niektórych w Cesarstwie. Nadsyłałi oni reportaże o ważniejszych zdarzeniach kościelnych w ich diecezjach oraz nekrologi zmarłych księży. I tu wybrałem dla przykładu jednego sprawozdawcę, który rozpoczął pisywać sprawozdania jeszcze do „Pamiętnika Religijno-Moralnego", później zaś nadsyłał je do 1880 r. do „Przeglądu", ks. Józefa Reniera z archidiecezji mohylewskiej, używającego pseudonimu Józef z Zacharyszek.

Jedynych i to bardzo skąpych informacji o ks. Józefie Renierze dostarczają schematyzmy archidiecezji mohylewskiej. Urodził się w 1822 r. w Zacharzyszkach w pow. wileńskim, święcenia kapłańskie przyjął w 1846 r. jako ksiądz archidiec. mohylewskiej, od 1850 r. do śmierci zajmował przy katedrze w Mohylewie różne stanowiska: do 1870 r. wikariusza, pełniącego zarazem w latach 1862—1867 funkcje dziekana dekanatu mohylewskiego, przez pewien okres czasu nauczyciela religii w szkole mohylewskiej, od 1871 r. rezydenta emeryta, od 1873 r. mansjonarza. Kilkakrotnie w okresie wielkanocnym był wysyłany do stacjonujących w różnych miejscach archidiecezji garnizonów wojskowych dla wyspowiadania żołnierzy katolików. Bacznie obserwował życie kościelne w Mohylewie i w miejscowościach, które odwiedzał, i na ten temat pisał artykuły. Jako dziekan został odznaczony przez władze państwowe złotym krzyżem. Zmarł w Mohylewie w 1890 r.⁷ Sprawozdawcze artykuły Reniera obejmują 23 pozycje, z których 14 ogłosił w „Pamiętniku Religijno-Moralnym", resztę w „Przeglądzie Katolickim". Oto one:

1. *Kościół w Nerczyńsku*, PRM 12 (1852) t. 22 s. 48—54.
2. *Kościół rzymsko-katolicki w Tomsku*, tamże, 13 (1853) t. 25 s. 69—73.

⁴ Nie zestawiam zamieszczonych w tych czasopismach artykułów ze względu na znaczną ich liczbę.

⁵ Sama Biblioteka Seminarium Duchownego w Płocku posiada 32 zwarte druki ks. Charszewskiego.

⁶ Przechowuje je Biblioteka Seminarium Duchownego w Płocku.

⁷ Schematyzmy Archidiec. Mohylewskiej na lata 1852, 1854, 1862—1864, 1866, 1868, 1871—1875, 1886, 1890, 1891.

3. *Diecezja mohylewska* (Pogrzeb metropolity I. Hołowińskiego), tamże, 14 (1855) t. 29 s. 570—575.
4. *Korespondencja z Mohylewa*, tamże, 16 (1856) t. 31 s. 691—695.
5. *Kościół w Irkucku*, tamże, 16 (1857) t. 32 s. 566—572.
6. *Wspomnienie o śp. księdzu Adamie Sangowiczu*, tamże, 17 (1857) t. 33 s. 301—314.
7. *Z Mohylewa*, tamże, 17 (1857) t. 33 s. 693—694.
8. *Korespondencja z Mohylewa nad Dnieprem dotycząca bytności tamże JW. Arcybiskupa Metropolity Wacława Zylińskiego*, tamże, 18 (1858) t. 2 (nowa ser.) s. 428—442.
9. *Korespondencja z Mohylewa*, tamże, 18 (1859) t. 3 s. 319—321.
10. *Kościół archikatedralno-metropolitalny w Mohylewie*, tamże, 19 (1860) t. 5 s. 361—382.
11. *Z Mohylewa nad Dnieprem* (Wizytacja katedry), tamże, 20 (1860) t. 6 s. 325—327.
12. [Pobyt bpa J. M. Staniewskiego w Mohylewie w Wielkim Tygodniu 1861 r.], tamże, 20 (1861) t. 7 s. 87—90.
13. [Nekrolog o. Kandyda Zielonki dominikanina], tamże, 20 (1861) t. 7 s. 117—120.
14. *Wizyta kościołów parafialnych odbyta przez biskupa Platei sufragana mohylewskiego Józefa Maksymiliana Staniewskiego od dnia 23 maja do dnia 10 czerwca [1861]*, tamże, 21 (1861) t. 8 s. 317—332, 534—544.
15. *Z guberni mohylewskiej*, PKat [5] (1865) s. 492—495, 719—721, 800—802, 832—834.
16. *Z archidiecezji mohylewskiej*, tamże, [8] (1870) nr 9 s. 140.
17. *Z Poniewieża*, tamże, 14 (1876) nr 3 s. 41.
18. *Z Mohylewa*, tamże, 14 (1876) nr 12 s. 186—187.
19. *Z Odessy*, tamże, 15 (1877) nr 46 s. 729—730.
20. *Z Mohylewa nad Dnieprem*, tamże, 16 (1878) nr 13 s. 200—201.
21. *Znad Morza Czarnego*, tamże, 16 (1878) nr 17 s. 265—266.
22. *Z diecezji mohylewskiej*, tamże, 17 (1879) nr 39 s. 632.
23. *Z diecezji mohylewskiej*, tamże, 18 (1880) nr 15 s. 250.

Z innej tematyki ks. Renier wydrukował jedynie *Kazanie o grze w karty powiedziane w archikatedrze mohylewskiej*.⁸

Już same tytuły wymienionych korespondencji Reniera interesują bardzo historyka Kościoła. Wartość zawartego w nich materiału sprawozdawczego na tym głównie polega, że w większości dotyczy on zdażeń i spraw skądinąd dziś nieznanych. Piszący przed 100 laty autor dawał opisy z autopsji, które dziś stały się cennym źródłem, w tym wypadku do dziejów archidiecezji mohylewskiej. A trzeba podkreślić, że w „Pamiętniku” czy potem w „Przeglądzie” sprawozdania Reniera przedstawiają się dość skromnie w porównaniu z bardzo licznymi i obszernymi reportażami sprawozdawców z innych diecezji.

Powstaje w końcu pytanie, jak traktować dziś „Przegląd Katolicki”, zachowany w komplecie szczęśliwie w kilku bibliotekach, czy tylko jako zabytek kultury kościelnej z 2-giej połowy XIX i początku XX w., czy także jako materiał do wykorzystania w nauce. Rzecz zrozumiała, że dzisiejszy teolog nie będzie nawiązywał w swych pracach do przestarzałych już i przeważnie popularnych artykułów teologicznych z „Przeglądu”. To samo należy powiedzieć odnośnie do artykułów z zakresu filozofii i nauk społecznych. Lecz już inaczej będzie miała się rzecz, gdy weźmie „Przegląd” do ręki historyk teologii. Mnóstwo

⁸ PRM 16 (1857) t. 32 s. 426—435.

artykułów i ich tematyka oraz recenzowane tam książki, polskie i zagraniczne, pozwolą mu nie tylko poznać problematykę interesującą ówczesnych, zajmujących się teologią, księży w Kongresówce, ale także wyrobić sobie ogólny pogląd o poziomie ich wiedzy teologicznej. „Przegląd” bowiem po kasacie warszawskiej Akademii Duchownej skupiał intelektualną elitę spośród duchowieństwa, był jedynym poważnym piśmie redagowanym przez księży, przy tym wychodził często — bo co tydzień — i przez długi okres czasu, zdołał zatem bardzo dużo opublikować, a tym samym dostarczyć dzisiejszemu badaczowi dziejów polskiej teologii odpowiednio rozległego materiału do studiów.

Jeszcze więcej daje „Przegląd Katolicki” historykowi Kościoła. Nie tyle są dlań ważne publikowane w „Przeglądzie” informacyjne artykuły o aktualnych sprawach kościelnych w obcych państwach — choć i one pokazują, jak ich autorowie pojmowali dzieje Kościoła — ile sprawozdania o zdarzeniach i ludziach z diecezji polskich, ponieważ były zwykle pisane przez naocznych świadków, a poza tym opisywane sprawy nie zostawiły zwykle śladu w źródłach oficjalnych.

Nikt nie narzeka na brak źródeł aktowych do historii Kościoła w Polsce w XIX w. Każde archiwum diecezjalne posiada potężną grupę akt, wytworzonych w tym wieku przez biskupie konsystorze generalne, a gdzieś tam jeszcze i przez konsystorze foralne. Co więcej, źródła aktowe do dziejów Kościoła z tego czasu mieszczą się również w archiwach państwowych. W epoce szerokiego ingerowania władz politycznych w sprawy Kościoła narastały w tym zakresie akta także w różnych urzędach państwowych. Jednakże daremną byłoby rzeczą szukać w wytworzonych przez kościelne i państwowe judykatury np. wiadomości o zewnętrznym przebiegu wizytacji biskupich, o uroczystościach związanych z ingresami i konsekracją biskupów, o przejawach religijności w parafiach, dalej pełniejszych informacji o wybitniejszych duchownych itp. Lukę tę w źródłach aktowych wypełniają znakomicie drukowane w „Przeglądzie Katolickim” sprawozdania i nekrologi. Trzeba zaznaczyć, że oprócz „Przeglądu” kronikę religijną drukowała także prasa codzienna z rządowym „Dziennikiem Powszechnym” na czele, ale ma ona znacznie mniejszą wartość od sprawozdań w „Przeglądzie”, ponieważ pisana „na gorąco” przez nieobznajomionych ze sprawami kościelnymi reporterów świeckich zawiera wiele pomyłek i nie dostrzega często rzeczy istotnych.

Z tych względów „Przegląd Katolicki” zasługuje ze wszech miar nie tylko na wykorzystanie w nauce historycznej, ale także na monografię, która powinna objąć również rozumowaną bibliografię całej zawartości tygodnika.⁹ Byłoby to ogromną pomocą dla badaczy historii Kościoła w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w.

Hieronim E. Wyczański

⁹ Pewne wzory odnośnie do problematyki tego rodzaju monografii można czerpać z pracy ks. Jana Kwolka o najstarszym w Polsce czasopiśmie teologicznym („Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy”. *Szkic monograficzny pierwszego polskiego czasopisma teologicznego*. Wyd. ks. D. Białic, NP 43 (1975) s. 201—236), a w sprawie bibliografii z pracy ks. Joachima Bara, dotyczącej Ateneum Kapłańskiego (*Wykaz treści Ateneum Kapłańskiego za lata 1909—1939 ułożony na sposób bibliografii*, AK 50 (1949) s. 97—104, 201—208, 305—312, 409—416, 507—516; 51 (1949) s. 109—113, 201—208, 300—304, 390—400, 499—501; 52 (1950) s. 316—324).